

ФІНАНСИ ТА СТАТИСТИКА

УДК 657.422.1

Зеленіна О.О., аспірант,
Житомирський державний технологічний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ТА ВИЗНАННЯ БАЛАНСОВОЇ ВАРТОСТІ КРЕДИТУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто існуючі підходи до оцінки та визначення балансової вартості кредиту як елементу позикового капіталу підприємства, а також охарактеризовано методику відображення операцій за кредитами в бухгалтерському обліку

Постановка проблеми. Кредит є першим і найпоширенішим видом позикового капіталу. Він є важливою складовою економічної системи. Сфера кредитування безпосередньо пов'язана з проблемами розвитку виробництва. Посідаючи місце центральної ланки грошово-фінансової системи та обслуговуючи інтереси суб'єктів господарювання, кредит визначає зв'язки між державою, банками, фізичними та юридичними особами. Зазначимо, що сьогодні завдання відновлення виробничого призначення кредиту є першочерговим, оскільки кредитні відносини сприятимуть подоланню економічної кризи в Україні та інших країнах та забезпечить прогресивний розвиток вітчизняного товарного виробництва. Як стверджує Л. Волинець [8, с. 15], "користуватися кредитом підприємствам зручно і вигідно. Кредит допомагає зробити крок вперед, вивести підприємство на новий виток розвитку, а також дає можливість розвивати свою справу".

Проте не всі суб'єкти господарювання використовують кредит в своїй діяльності. Багато хто розраховує тільки на себе і проявляє обережність у відносинах з кредиторами. Це позбавляє їх можливості реалізувати плани по розширенню бізнесу, оскільки в своїй діяльності вони обходяться лише власними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів кредитування займалися такі відомі науковці як В.Д. Лагутін, М.М. Агарков, Т.В. Бессараб, та практики М. Стрельников, В.В. Сопко, Н. Белова та ін. Проте на сьогоднішній день важливі питання практики надання кредитів в умовах економічної кризи залишаються нерозкритими і потребують їх подальшого висвітлення. Недостатній рівень вирішення проблем надання кредитів та їх облікового відображення зумовив гостроту осмислення проблеми наукового обґрунтування нових явищ сфері кредитування, визначення їх змісту та сутності, розроблення ефективних схем кредитного процесу та його облікового відображення.

Мета дослідження. Визначення проблемних питань оцінки та визнання балансової вартості кредиту як елементу позикового капіталу.

Викладення основного матеріалу дослідження. За своєю економічною природою кредит є зобов'язаннями підприємства, тобто заборгованістю, що виникла в результаті минулих подій і погашення якої в майбутньому призведе до зменшення ресурсів підприємства, що містять в собі економічні вигоди.

В загальному етапи бухгалтерського обліку операцій з кредитами можна представити наступним чином (рис. 1).

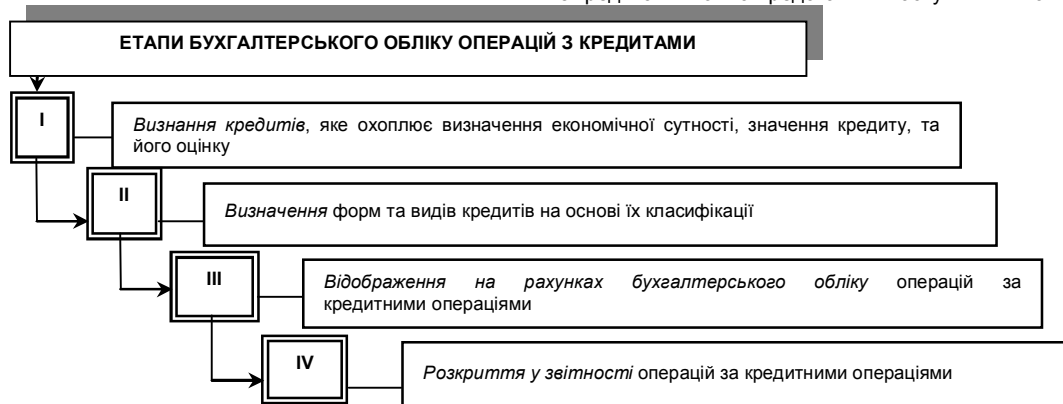

Рис. 1. Етапи бухгалтерського обліку операцій за кредитними операціями

Відображення інформації в обліку про зобов'язання за кредитами розпочинається з факту його визнання, оцінки, фіксації в системі рахунків, з подальшим розкриттям у фінансовій звітності. Кожен із зазначених етапів має ряд проблемних питань, які потребують вирішення.

Першим кроком до реєстрації зобов'язання за кредитами є питання його визнання. Заборгованість підприємства за кредитами буде визнана зобов'язаннями за дотримання двох умов, що визначені в П(с)БО № 11 "Зобов'язання":

- їх оцінка може бути достовірно визначена;
- існує ймовірність зменшення економічних вигод внаслідок їх погашення.

Важливим елементом бухгалтерського обліку зобов'язань за кредитами є їх оцінка, яка забезпечує дотримання таких вимог до балансу, як правдивість і реальність. Саме від правильної оцінки залежить адекватність, надійність даних, які надаються бухгалтерським обліком. Предметом оцінки є різні види

зобов'язань за кредитами які згідно П(с)БО №11 "Зобов'язання" поділяються на: довгострокові та поточні (короткострокові).

Поточними, згідно П(с)БО №2 "Баланс", слід вважати зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу або мають бути погашені протягом 12 місяців, починаючи з дати балансу. Короткострокові кредити надаються банками у разі тимчасових фінансових труднощів на підприємствах, що виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу і не забезпечені надходженням коштів у відповідному періоді.

Зобов'язаннями, які не є поточними, належать до довгострокових. Звідси випливає, що кредити (позики) отримані підприємством, термін повернення яких перевищує 12 календарних місяців або один операційний цикл підприємства, відносять до його довгострокових зобов'язань [7, с. 318].

Для оцінки та визначення балансової вартості позикового капіталу пропонується застосовувати різні види оцінок. Зокрема, Міжнародними стандартами

фінансової звітності передбачено застосовувати наступні види оцінки: історичної собівартості (сума надходжень, отриманих в обмін на зобов'язання або за деяких інших обставин, суми грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується, будуть сплачені з метою погашення зобов'язання під час звичайної діяльності підприємства); поточної собівартості (недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язання на поточний момент); вартості розрахунку (платежу, погашення); теперішньої вартості.

Проте, керуючись чинним законодавством (П(с)БО №11 "Зобов'язання") зазначимо, що довгострокові кредити, прийнято відображати в балансі за їхньою теперішньою вартістю. Теперішня вартість – це дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), що, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства. Визначення теперішньої вартості залежить від умов та виду зобов'язань [8]. В свою чергу, короткострокові кредити банків доцільно відображати за сумою погашення. Сума погашення – недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, що як очікується буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

Щодо російської практики, вважаємо, що найбільш різнобічно обґрунтували напрями оцінки зобов'язань (одним з видів яких є кредит) [1, с. 300].

Зокрема, вчені виділяють наступні сфери оцінки кредитів:

Юридична оцінка визначається принципом номіналізму, предметом зобов'язання в юридичному сенсі "є не відома абстрактна цінність, а грошові знаки в певній сумі рахункових одиниць. Зміни в купівельній силі грошей, договори, що прослїдували з дня висновку, не змінюють суми боргу; зміни ці не впливають на платіжну силу грошей, яка завжди визначається "за номіналом". Таким чином, юридична оцінка зобов'язань виражається або в сумі ціни операції, визначеної сторонами

(зобов'язання, підставою яких є договір), або в сумах, визначуваних законом (зобов'язання, підставою яких є закон), або в сумах відшкодування збитку, визначених пасивною стороною зобов'язання або присуджених судом (зобов'язання, підставою яких є делікт). При цьому протягом часу з моменту виникнення зобов'язання до моменту його погашення сума його оценьки може змінитися тільки через дію вказаних чинників, тобто відповідно договору [1, с. 300].

Економічна оцінка зобов'язань. Підхід визначає абсолютно інші правила оцінки зобов'язань господарюючих суб'єктів, побудовані на принципі тимчасової цінності грошей. Розрахунок оцінної величини тут припускає або обчислення "сьогоднішньої" суми в "завтрашніх" грошах – це так звана процедура нарощування, або розрахунок "завтрашньої" суми в "сьогоднішніх" грошах – процедура дисконтування. Такий підхід (природно, з певним ступенем відносності) дозволяє побачити, наскільки за період з дати виникнення зобов'язання до дати його погашення знеціниться сума, що належить до отримання. Знецінення грошей в часі щодо діяльності конкретного господарюючого суб'єкта визначається двома чинниками: інфляцією і відсотком прибутку підприємства [1, с. 300].

Бухгалтерська оцінка зобов'язань. У теорії бухгалтерський облік може як запозичувати юридичні або економічні методи оцінки зобов'язань, так і оперувати власними методиками, не повністю визначуваними економічним або юридичним змістом фактів господарського життя. На практиці необхідно застосовувати методи, закріплені нормами чинного бухгалтерського законодавства. В даний час бухгалтерські нормативні документи як основа облікової оцінки зобов'язань визначають юридичний принцип номіналізму. Це означає, що дебіторська і кредиторська заборгованості повинні демонструватися в бухгалтерській звітності в сумах, що належать до отримання або платежу на конкретний момент часу згідно з угодою, закону або делікту [1, с. 305].

Дану позицію можемо узагальнити на рисунку 2.

Рис. 2 Узагальнення позиції щодо оцінки кредитів за Я.В. Соколовим

Серед розглянутих видів зобов'язань за кредитами короткострокові кредити є найбільш простими, як з точки зору визнання, так і оцінки. Більш складною є оцінка довгострокових зобов'язань за кредитами, які відображаються за теперішньою вартістю. Оцінка за теперішньою вартістю пояснюється тим, що певна сума грошових коштів на поточну дату дорожча, ніж через деякий проміжок часу, що зумовлено дією різноманітних факторів: інфляції, можливості отримання економічної вигоди від використання грошових коштів, ризику неповернення наданих коштів тощо. Окрім того вона дозволяє прослїдувати, наскільки з дати виникнення заборгованості до дати її погашення знеціниться належна до погашення сума.

Але оскільки при наданні коштів банк вже враховує знецінення грошей і компенсує втрату їх вартості нарахуванням відсотків, то на підприємстві оцінка

довгострокових кредитів за теперішньою вартістю шляхом дисконтування є вже недоречною. Більш доцільним є оцінювання довгострокових кредитів за номінальною вартістю, яка зазвичай відображає суму грошових коштів, що належить до сплати, визначену кредитним договором. Подібна методика нині застосовується і на практиці, де фактично теперішня вартість кредитів відображається як сума заборгованості щодо основної суми боргу на будь-який момент часу без (з) врахування відсотків.

Застосування саме такого порядку оцінки підкріплене тим, що на сьогоднішній день конкретного механізму відображення теперішньої вартості довгострокових кредитів в відповідних інструкціях не передбачено.

Узагальнивши підходи до оцінки кредитів можемо запропонувати наступний механізм оцінки (рис. 3).

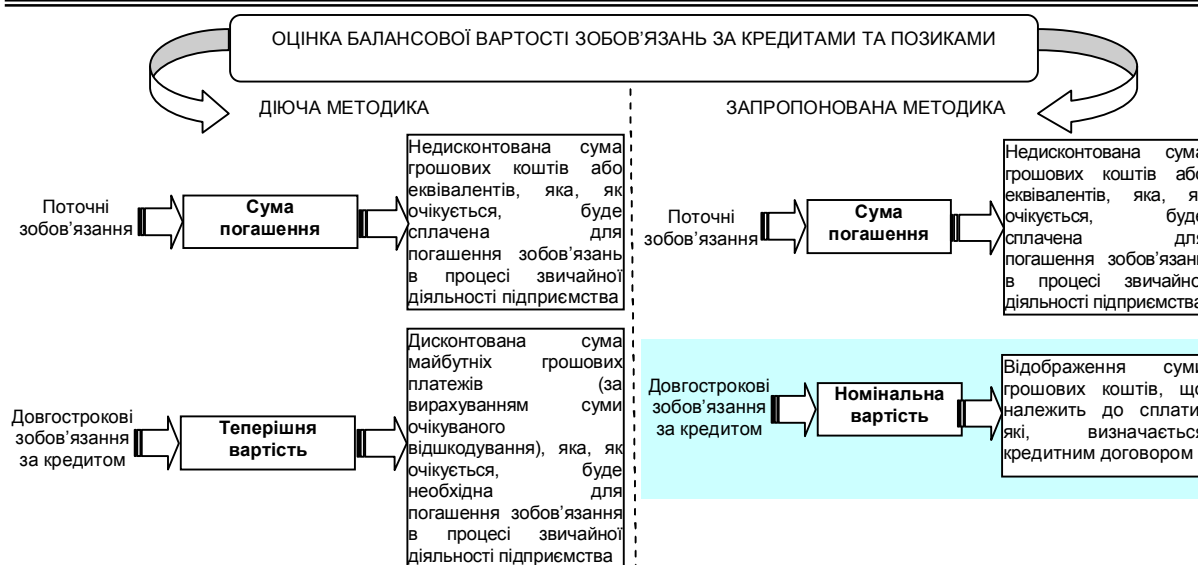

Рис. 3. Діюча та запропонована методика відображення балансової вартості зобов'язань за кредитами

Кредитні відносини оформляються у письмовій формі складеним кредитним договором, що є юридичною основою системи кредитування. Умови кредитного договору ґрунтуються на принципах кредитування. Основні з них: забезпеченість, повернення, строковість, платність та цільового використання.

Принцип забезпеченості кредиту означає наявність у банку права для захисту своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника.

Принцип повернення, строковості та платності означає, що кредит має бути повернений позичальником банку у визначений у кредитному договорі строк з відповідною сплатою за його користування.

Цільовий характер використання передбачає вкладення позичкових коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором [2, с. 326].

Особливість банківського кредитування на сучасному етапі полягає в тому, що кредит має широку цільову спрямованість і притягується в найрізноманітніших видах, які класифікуються залежно від термінів погашення; від способу погашення кредиту; від способу стягування позикового відсотка; від цільового призначення [6, с. 68].

Другим етапом облікового відображення є визначення форм та видів кредитів на основі їх класифікації.

Види кредиту – це детальна характеристика кредиту за рядом специфічних ознак. Проте ознаки, відіграють неоднакову роль в відображенні реального стану зобов'язань за кредитами та позиками, а деякі з них взагалі носять лише теоретичний характер. До таких можна віднести класифікацію за кількістю кредиторів (кредити надані одним банком, консорціумні кредити та паралельне кредитування), оскільки на практиці такі схеми кредитування майже не використовуються.

Крім того значна кількість класифікацій кредитів є актуальною і використовується тільки в діяльності банківської установи. Зокрема до суто банківської класифікації можна віднести наступні види кредитів: за ступенем ризику (стандартні, субстандартні, під контролем, сумнівні, безнадійні кредити); за ступенем ліквідності (високоліквідні, ліквідні та низько ліквідні кредити); за видом позичальника (кредити фізичним особам (споживчі); кредити суб'єктам господарювання; міжбанківські кредити; кредити органам влади).

Особливе значення має класифікація кредитів за формою. З ними суб'єкт господарювання зустрічається найчастіше при формуванні позикового капіталу. Тому є необхідність розглянути їх детальніше, оскільки кожен із них має свої особливості і по різному впливатиме на діяльність підприємства.

Відповідно, наведені форми та види кредиту впливають на відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку, що є третім етапом формування методики бухгалтерського обліку кредитів як елементу позикового капіталу підприємства.

Крім того, значний вплив на побудову бухгалтерського обліку кредитів відіграє їх групування за строками погашення: строкові, пролонговані, прострочені.

Строковими вважаються кредити, строк повернення якого ще не настав.

Пролонговані кредити – це кредити, за якими перенесено дату погашення (іноді й дату сплати відсотків) на інший період у випадку невиконання зобов'язання у зв'язку форс-мажорних обставин. У таких випадках погашення кредиту додатковим договором до основного кредитного договору та супроводжується, як правило, встановленням більш високої відсоткової ставки [11, с. 145].

Простроченими вважаються кредити, за якими строк повернення, передбачений кредитним договором минув. Такі кредити вважаються проблемними і потребують додаткової роботи з їх повернення та компенсації [11, с. 145].

Одержання кредиту відображається в бухгалтерському обліку на підставі кредитного договору та виписок банку. Використання позикових коштів, перерахування банку відсотків та основної суми боргу здійснюється за платіжними дорученнями, які підтверджуються виписками банків. Нарахування відсотків оформлюється розрахунком бухгалтерії.

Для обліку розрахунків за довгостроковими кредитами банків, які не є поточними зобов'язаннями у плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій передбачено пасивний рахунок 50 "Довгострокові позики".

За кредитом рахунка 50 "Довгострокові позики" відображаються суми одержаних довгострокових позик, а також переведення їх до складу короткострокових (відстрочених) позик, за дебетом – погашення заборгованості за ними та переведення до поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями [3, с. 414].

Облік поточних зобов'язань підприємств перед банками за отриманими від них кредитами в національній та іноземній валюті, строк повернення яких [2, с. 355] не перевищує 12 місяців з дати Балансу, ведеться на рахунку 60 "Короткострокові позики".

Крім того, групування інформації про отримані кредити проводиться на рахунку 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями".

Для більшої наочності узагальнено наведену інформацію в таблиці 1.

Таблиця 1. Класифікація бухгалтерських рахунків для обліку кредитів на підприємстві

Ознаки кредиту		Види рахунків	
Вид кредиту	Термін погашення	Валюта, в якій отримано кредит	
		Національна валюта	Іноземна валюта
Строкові кредити	Короткострокові	601 "Короткострокові кредити банків у національній валюті"	602 "Короткострокові кредити банків в іноземній валюті"
	Довгострокові	611 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті" – поточна частина боргу 501 "Довгострокові кредити банків у національній валюті" – довгострокова частина боргу 505 "Інші довгострокові кредити банку в національній валюті"	612 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті" – поточна частина боргу 502 "Довгострокові кредити банків в іноземній валюті" – довгострокова частина боргу 506 "Інші довгострокові кредити банку в іноземній валюті"
Пролонговані кредити	Короткострокові	603 "Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті"	604 "Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті"
	Довгострокові	503 "Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті" – довгострокова частина боргу	504 "Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті" – довгострокова частина боргу
Прострочені	Короткострокові Довгострокові	605 "Прострочені позики в національній валюті"	606 "Прострочені позики в іноземній валюті"

В розрізі розглянутих рахунків на підприємстві для одержання більш деталізованої інформації ведеться і аналітичний облік. Аналітичний облік короткострокових та довгострокових кредитів ведеться за позикодавцями (банками) в розрізі кожного кредиту (позики) окремо, валюти кредиту та за термінами їхнього погашення [2, с. 357].

Власне сама методика обліку отриманих кредитів підприємством включає дві основні складові:

- облік основної суми боргу – суми одержаного кредиту;
- облік суми процентів, які нараховуються за користування кредитом.

Це пояснюється тим, що дані елементи бухгалтерського обліку зобов'язань за кредитами відображаються на різних рахунках, а також визнаються та оцінюються за різними принципами. Хоча й заборгованість за процентами, як і за основною сумою боргу, в обліку підприємства також визнається зобов'язаннями.

Крім процентів за користування кредитом, у підприємства, як правило, виникають і інші витрати, безпосередньо пов'язані з залученням кредитних ресурсів, а саме [5, с. 169]:

- комісія банку за відкриття позичкового рахунку та інші послуги, пов'язані з наданням кредиту;
- витрати на нотаріальне посвідчення та/або державну реєстрацію договорів застави;
- оплата консультаційних, бухгалтерських та аудиторських послуг (підготовка документів для банку з техніко-економічного обґрунтування проекту, фінансової звітності, аудиторських висновків тощо);
- витрати на експертну оцінку (предметів застави, об'єкта інвестування - у випадку, коли банк надає кредит під інвестиційний проект, тощо);
- забезпечення кредиту (виникнення відносин забезпечення зобов'язань - застави, гарантії, поруки);
- страхування предмета застави або відповідальності позичальника.

Але, на відміну від суми кредиту і процентів, усі перелічені витрати (операції) мають разовий характер і виникають лише на етапі отримання та оформлення кредиту.

Розглянемо кожну складову обліку зобов'язань за кредитами більш детально. Як уже зазначалося, одержаний кредит збільшує суму зобов'язань підприємства. При цьому для бухгалтерського обліку основної суми при отриманні банківського кредиту істотними будуть лише три умови:

- валюта кредиту (гривня або іноземна валюта);
- строк, на який кредит надається;
- спосіб надання – банківський рахунок, на який зараховується сума кредиту, механізм користування.

Важливість валюти і строку кредиту пояснюється існуванням розмежувань в рахунках обліку таких зобов'язань. Щодо способу надання кредиту, то він впливає, по-перше, на те, як буде обліковуватися кредит на етапі його надання (рахунок, на який зараховуються кошти), а по-друге, як буде відобразитися в обліку витрачання цих коштів. Так, за умовами кредитного договору сума разового кредиту може бути зарахована на [4, с.170]:

- поточний рахунок підприємства (що трапляється, як правило, рідше, наприклад, при контокорентному кредиті або кредитній лінії, відкритій до поточного рахунку). Тоді в обліку підприємства слід дебетувати субрахунок 311 "Поточні рахунки в національній валюті" або 312 "Поточні рахунки в іноземній валюті" залежно від валюти кредиту;

- спеціально відкритий для надання кредиту позичковий рахунок (при разовому кредиті це буває частіше). У цьому випадку дебетується субрахунок 313 "Інші рахунки в банку в національній валюті" або 314 "Інші рахунки в банку в іноземній валюті".

Під способом використання кредитних коштів маємо на увазі, що якщо за умовами кредитного договору, при разовому короткостроковому кредиті, сума коштів зараховується на позиковий рахунок, в обліку це відображається наступним чином: Дт 313 "Інші рахунки в банку в національній валюті" Кт 60 "Короткострокові позики". У цьому випадку витрачання кредитних ресурсів в обліку підприємства буде відобразитися просто як кредитування відповідного позичкового рахунку в кореспонденції з рахунками обліку розрахунків: Дт 37 "Розрахунки з різними кредиторами", 63 "Розрахунки з підрядниками і постачальника" Кт 313 "Інші рахунки банку в національній валюті" [4, с. 170]. Проте кредитним договором може бути передбачений і інший механізм отримання та використання кредитних ресурсів.

Наприклад, якщо за поточним рахунком підприємства дозволено овердрафт або відкрито кредитну лінію. При цьому спосіб надання кредиту не передбачає зарахування будь-яких коштів на рахунок підприємства (позичковий або поточний), а полягає в оплаті рахунків постачальників, що пред'являються підприємством до сплати, коштами банку. У цьому випадку погашення заборгованості перед своїми постачальниками підприємству слід відобразити прямою кореспонденцією, дебетуючи рахунки постачальників і кредитуючи рахунки зобов'язань за банківськими кредитами – Дт 37 "Розрахунки з різними кредиторами", 63 "Розрахунки з підрядниками і постачальника" Кт 60 "Короткострокові позики", а не опосередковано через рахунки обліку грошових

коштів – Дт 37 “Розрахунки з різними кредиторами”, 63 “Розрахунки з підрядниками і постачальниками” Кт 313 “Інші рахунки банку в національній валюті”, з попереднім одержанням кредиту – Дт 313 Кт 60 – як у наведеному прикладі із разовим кредитом [4, с. 170].

В процесі користування кредитом важливою інформацією також є термін погашення. Адже у разі прострочення чи пролонгації заборгованість за основною сумою кредиту буде обліковуватись на інших рахунках. Наприклад, якщо сума кредиту не була погашена вчасно, то в обліку така заборгованість списується з рахунку 601 “Короткострокові кредити в національній валюті” на 605 “Прострочені позики в національній валюті”, при цьому відбувається нарахування пені за кожен день прострочення – Дт 948 Кт 685.

Перш ніж переходити до аналізу інших складових обліку зобов'язань за кредитами, звернемо увагу на деякі проблеми, з якими можна зустрітися при обліку основної суми кредиту. Зокрема не для всіх видів кредитів передбачено рахунки, а саме для кредитів, отриманих від небанківських фінансових установ. З погляду цивільного права та податкового законодавства, такі запозичення також мають право називатися кредитами (фінансовими кредитами). Проте Інструкція № 291 від 30.11.99 “Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і

організацій” і План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій не передбачають для них такої кількості бухгалтерських рахунків, як для банківських кредитів. Зазначимо, що окремі рахунки для інших (небанківських) кредитів передбачено лише у складі довгострокових зобов'язань – це субрахунки 505 “Інші довгострокові позики в національній валюті” і 506 “Інші довгострокові позики в іноземній валюті”. Що ж до поточних зобов'язань, то в їхньому складі аналогічні субрахунки відсутні. Структура рахунку 60 “Короткострокові позики” взагалі дозволяють обліковувати лише короткострокові банківські кредити, а також прострочені позики у розрізі валют.

Зважаючи на це, з метою достовірного відображення інформації про залучені кредити вважаємо за доцільне внести певні зміни до існуючого Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Зокрема, пропонуємо змінити деякі назви рахунків та відобразити кредити, отримані як від банків, так і небанківських фінансових установ, залежно від терміну надання на рахунках 501, 502, 601, 602 з урахуванням аналітичних рахунків. Зазначимо, що нині кредити від небанківських установ обліковуються на рахунках 505, 506. Дані пропозиції наведемо в таблиці 2.

Таблиця 2. Запропоновані зміни до Плану рахунків щодо відображення кредитів

№ з/п	Діючий План рахунків		Запропоновані зміни до Плану рахунків	
	Шифр та назва субрахунку	Характеристика субрахунку	Шифр та назва субрахунку	Характеристика аналітичного рахунку
1	501 “Довгострокові кредити банків в національній валюті”	Відображаються суми довгострокової заборгованості банкам за наданий кредит відповідно в національній та іноземній валюті	501 “Довгострокові кредити в національній валюті”	Відображаються суми довгострокової заборгованості банкам та небанківським фінансовим установам за наданий кредит в національній чи іноземній валюті
2	502 “Довгострокові кредити банків в іноземній валюті”		502 “Довгострокові кредити в іноземній валюті”	
3	505 “Інші довгострокові позики в національній валюті”	Відображаються суми довгострокової заборгованості небанківським установам за наданий кредит відповідно в національній та іноземній валюті	Не передбачено	Не передбачено
4	506 “Інші довгострокові позики в іноземній валюті”	Відображаються суми довгострокової заборгованості небанківським установам за наданий кредит відповідно в національній та іноземній валюті	Не передбачено	Не передбачено
5	601 “Короткострокові кредити банків в національній валюті”	Призначені для обліку розрахунків у національній і іноземній валютах за кредитами банків, строк повернення яких не перевищує дванадцять місяців з дати балансу	601 “Короткострокові кредити в національній валюті”	Призначений для обліку сум короткострокової заборгованості за кредитами банків та небанківських фінансових установ в національній та іноземній валютах, строк повернення яких не перевищує дванадцять місяців з дати балансу
6	602 “Короткострокові кредити банків в іноземній валюті”		602 “Короткострокові кредити в іноземній валюті”	

Доцільність таких змін пояснюється тим, що кредиторами в обох випадках виступають фінансові установи і такі запозичення трактуються як “кредити”, тому слід для їх обліку використовувати спільні рахунки. Крім того, дана пропозиція дозволить спростити методику бухгалтерського обліку.

Процентні платежі – ще одна із невід’ємних складових обліку зобов'язань за кредитами, з яким підприємство, як правило, стикається протягом усього строку використання кредитних ресурсів. Згідно з п. 27 П(С)БО №16 “Витрати” проценти є частиною фінансових витрат підприємства. Причому класифікація цих витрат як витрат поточного періоду не залежить від виду кредиту. Будь-які нараховані проценти як за довгостроковими, так і за короткостроковими банківськими кредитами (а також іншими кредитами і позиками),

визнаються в обліку підприємства витратами поточного періоду. Слід також звернути увагу, що визнавати (нараховувати) проценти, які належать до кожного звітного періоду (як правило, це місяць), підприємство зобов'язане незалежно від того, коли в кредитному договорі передбачено кінцевий строк їх сплати [4, с. 172].

Коли йдеться про банківський кредит, то суму процентів до сплати нараховує банк (іноді ця сума списується з рахунку підприємства автоматично). Так, у цьому випадку бухгалтеру не слід вести паралельний розрахунок процентів. Адже, власне кажучи, сума нарахованих банком процентів і буде справжньою сумою витрат підприємства, яку і слід буде відобразити в обліку.

Для обліку нарахованих процентів використовується наступна кореспонденція рахунків:

Дт 951 "Відсотки за кредит" Кт 684 "Розрахунки за нарахованими відсотками" – для обліку процентів за банківськими кредитами;

Дт 952 "Інші фінансові витрати" Кт 684 "Розрахунки за нарахованими відсотками" – для процентів за кредитами небанківських установ.

Сплата нарахованої суми процентів здійснюється, як правило, з поточного рахунку (навіть якщо суму кредиту зараховано на позичковий рахунок). В обліку вона матиме такий вигляд: Дт 684 "Розрахунки за нарахованими відсотками" Кт 311 або 312 "Поточні рахунки в національній або іноземній валюті".

Як уже зазначалось раніше, крім сплати відсотків підприємство несе і інші витрати, пов'язані з отриманням та оформленням кредиту. Досить часто виникає питання: які саме це витрати – операційні чи фінансові. Підставою для виникнення такого запитання є п. 27 П(С)БО №16, згідно з яким до фінансових витрат, крім витрат на проценти, належать й "інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу". Причому про склад цих "інших витрат" не уточнюється. Аналогічно до П(С)БО №16, Інструкція № 291 "Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств" зазначає, що на рахунку 95 "Фінансові витрати" "ведеться облік витрат процентів та інших витрат підприємства, пов'язаних із залученням позикового капіталу" [4, с. 173].

Як уже наголошувалося, цими іншими витратами, пов'язаними із залученням позикового капіталу (кредиту), можуть бути такі витрати, як:

- банківські комісії (за відкриття позичкового рахунку тощо);

- витрати щодо документального оформлення кредитних відносин (підготовка документів для банку, нотаріальне посвідчення);

- витрати щодо оформлення забезпечення (страхування відповідальності позичальника або предмета застави, плата за гарантії і поруку тощо).

Зважаючи на вище вказане, доцільно відобразити перелічені витрати саме у складі фінансових витрат. Щодо субрахунку для їх відображення, то спираючись на Інструкцію № 291 де сказано, що на рахунку 951 "ведеться облік витрат, пов'язаних з нарахованням та сплатою відсотків, процентів тощо за користування банківськими кредитами", дозволяє зробити висновок про можливість віднесення до складу фінансових витрат й інших витрат, що супроводжують отримання кредиту.

Окрім того при отриманні кредиту підприємство відображає інформацію і на позабалансових рахунках, це відбувається, якщо суб'єкт господарювання отримує кредит під забезпечення (заставу, гарантії). Інформація про надані суб'єктом господарювання забезпечення відображається на рахунку 05 "Гарантії та забезпечення надані".

Не менш важливим для підприємства є правильне відображення зобов'язань за кредитами та позиками і в податковому обліку. Зважаючи на це вважаємо за доцільне розглянути більш детально податковий облік кредитів та позик підприємств, окреслити його загальну методику, виділити існуючі проблеми в даній сфері та можливі шляхи їх вирішення.

Загальна методика податкового обліку кредитів є простішою, ніж їх бухгалтерська, адже не вимагає ні класифікації кредитних зобов'язань, що виникли

(короткострокові, довгострокові, прострочені тощо), ні особливих підходів до визнання та оцінки зобов'язань тощо.

Найголовніша умова, яка дозволяє уникнути багатьох проблем з податковим обліком кредитів – це відповідність отриманого кредиту підприємством визначенню "фінансового кредиту", наведеному в пп. 1.11. ст. 1 ЗУ "Про оподаткування прибутку підприємств". Згідно даного закону під фінансовим кредитом розуміють "кошти, які банк-резидент або нерезидент, кваліфікований як банківська установа згідно з законодавством країни перебування нерезидента, або резидента і нерезидента, що має статус небанківської фінансової установи, а також іноземний уряд або його офіційне агентство чи міжнародна фінансова організація та інший кредитор-нерезидент дає у позику юридичній або фізичній особі на обумовлений строк, для цільового використання і під процент".

Як бачимо з визначення, поняття фінансового кредиту в податковому законодавстві досить містке, і включає до свого складу всі кредити, надані банками та небанківськими фінансовими установами (як резидентами, так і нерезидентами) у вигляді грошових коштів, на умовах строковості та платності. Відповідають поняттю фінансового кредиту і процентні позики, отримані від нерезидентів, які не мають статусу банків або небанківських фінансових установ, а процентні позики, отримані від резидентів, у визначення фінансового кредиту, не беруться до уваги. Більше того, резидентські процентні позики взагалі перебувають поза термінологією Закону про прибуток, що призводить до серйозних проблем з їх податковим обліком.

Податковий облік кредитів подібно до бухгалтерського умовно можна поділити на три частини: облік основного боргу, відсотків та витрат на залучення кредиту. Розглянемо та проаналізуємо кожну із зазначених складових.

Суми коштів, наданих платнику податків як фінансовий кредит (основна сума боргу), на етапі їх отримання та повернення не належать ані до валового доходу, ані до валових витрат такого платника податків (пп.7.9.1 і 7.9.2 ст.7 Закону про прибуток). Аби скористатися цим правилом "звільнення", важливо, щоб позичальник отримав саме фінансовий кредит (тобто кредит, який є таким з погляду податкового законодавства), а повернув його основну суму, тобто отриману суму грошей, без урахування процентів та інших платежів, пов'язаних із користуванням кредитом [4, с. 185].

Окрім того отримана як фінансовий кредит сума грошових коштів не буде об'єктом оподаткування ПДВ, як і обіг інших валютних цінностей (пп.3.2.4 ст. 3 Закону про ПДВ). Таким чином, як бачимо, основна сума кредиту ніяк не впливатиме на податковий облік.

Однак, це ніяк не стосується кредитів в іноземній валюті, основна сума боргу за якими хоч і не включається до складу валових доходів чи втрат, проте визнається заборгованістю для податкового законодавства. Така ситуація зумовлена необхідністю в подальшому розрахунку "податкових" курсових різниць, які визначаються за основною сумою кредитної заборгованості.

Для розрахунку курсової різниці, потрібно знати балансову вартість зобов'язань за валютним кредитом на:

- дату надходження;
- початок (кінець) звітного періоду;
- дату погашення заборгованості.

Розрахунок курсових різниць здійснюється на кінець звітного періоду та дату погашення кредиту, використовуючи курс НБУ на відповідну дату (табл. 3).

Таблиця 3. Схема розрахунку курсових різниць за кредитом за [9]

Перший показник (БВВ1)		Другий показник (БВВ2)	
Балансова вартість заборгованості на дату одержання кредиту	Обираємо більш пізню подію	Балансова вартість перерахованих кредитних коштів (включаючи погашення відсотків у періоді, що йде за тим, в якому настав їх строк оплати) на дату їх повернення	Обираємо подію, що відбулась
Балансова вартість валюти на початок звітного періоду		Балансова вартість заборгованості на кінець звітного періоду (включаючи відсотки, строк оплати яких на дату звітного періоду минув)	
БВВ2 > БВВ1 – валові витрати			
БВВ2 < БВВ1 – валовий дохід			

У випадку існування заборгованості за кредитом, зростання курсу валюти призводить до виникнення валових витрат, при падінні – до валового доходу. Як бачимо, податковий облік заборгованості за кредитами не містить суперечностей та є досить зрозумілим.

Щодо відсотків за користування кредитом, то вони підпадають під дію податкового законодавства і включаються до складу валових витрат на підставі пп. 5.5. Закону про прибуток, згідно якого "до складу валових витрат відносяться будь-які витрати, пов'язані з виплатою або нарахуванням процентів за борговими зобов'язаннями (у тому числі за будь-якими кредитами) протягом звітного періоду, якщо такі виплати або нарахування здійснюються у зв'язку з веденням господарської діяльності платника податку". Як бачимо, основною умовою "потрапляння" суми процентних платежів до валових витрат є зв'язок із господарською діяльністю, на що повинно обов'язково звертати увагу підприємство-позичальник.

Окремої уваги потребують і відсотки за користування валютним кредитом. Включають такі проценти до валових витрат за середньозваженим або ідентифікованим курсом, залежно від того, який метод оцінки балансової валюти обрало підприємство. Якщо такі відсотки погашаються вчасно, то вони, на відміну від основної суми валютного кредиту, не мають статусу заборгованості відповідно до Закону про прибуток, і за ними не нараховуються податкові курсові різниці. Але якщо по

закінченню звітного періоду сума нарахованих відсотків є простроченою, вона визнається заборгованістю в розумінні Закону про прибуток і підлягає перерахунку для визначення курсових різниць.

Окрім того ще одним важливим аспектом, про існування якого не повинно забувати підприємство, є обмеження, пов'язані з віднесенням певних сум процентів на валові витрати. Воно стосується тих підприємств-позичальників, у яких 50% і більше статутного капіталу належить нерезидентам, пільговикам або звільненим з податку на прибуток. Зазначене обмеження поширюється на витрати з виплати або нарахування процентів не лише за кредитами, але й за іншими борговими зобов'язаннями (позиками) на користь зазначеного кола засновників.

Щодо самої суті обмеження, то воно полягає в тому, що позичальник може включити до складу валових витрат суму процентів за кредитами та позиками на користь своїх засновників нерезидентів, а також пов'язаних з ними осіб у сумі, що не перевищує суму доходів такого платника податку, отриману протягом звітного періоду у вигляді процентів від розміщення власних активів, збільшену на суму, що дорівнює 50 відсоткам оподаткованого прибутку звітного періоду, без урахування суми таких отриманих процентів" (пп. 5.5.2 ст.5 Закону про прибуток). Загальний механізм розрахунку межі віднесення процентних витрат до складу валових можна зобразити наступною формулою 1.

$$\begin{aligned}
 & \left(\begin{array}{l} \text{Доходи, отримані} \\ \text{протягом звітного} \\ \text{періоду у вигляді} \\ \text{процентів від розміщення} \\ \text{власних активів} \end{array} + 0,5 \times \left(\begin{array}{l} \text{Скоригований валовий} \\ \text{дохід звітного періоду} \end{array} - \begin{array}{l} \text{Доходи, отримані} \\ \text{протягом звітного} \\ \text{періоду у вигляді} \\ \text{процентів від розміщення} \\ \text{власних активів} \end{array} - \left(\begin{array}{l} \text{Валові} \\ \text{витрат} \\ \text{звітного} \\ \text{періоду} \end{array} - \begin{array}{l} \text{Валові втрати} \\ \text{звітного періоду} \\ \text{пов'язані з} \\ \text{виплатою} \\ \text{відсотків} \end{array} \right) \right) \cdot (1)
 \end{aligned}$$

Зображені елементи формули наведено в повній послідовності з текстом Закону про прибуток. З метою уникнення плутанини, розглянемо більш детально основні складові формули, які можуть призвести до помилковості:

– у показниках формули враховуються лише отримані процентні доходи і сплачені процентні витрати (а не нараховані до отримання або сплати).

– до складу валових витрат звітного періоду включаються як нараховані процентні витрати, так і сплачені у звітному періоді без обмежень встановлених пп.5.5.2 ст.5 Закону про прибуток.

Важливим моментом, пов'язаним з податковим обліком процентів, який викликає певні суперечності і потребує уточнення, є дата відображення таких валових витрат. Оскільки стосовно даної дати відсутні спеціальні норми у Законі про прибуток, то в літературі зустрічаються різні можливі варіанти дат віднесення процентів до складу валових витрат, основні з яких згруповано і зображено на рисунку 4.

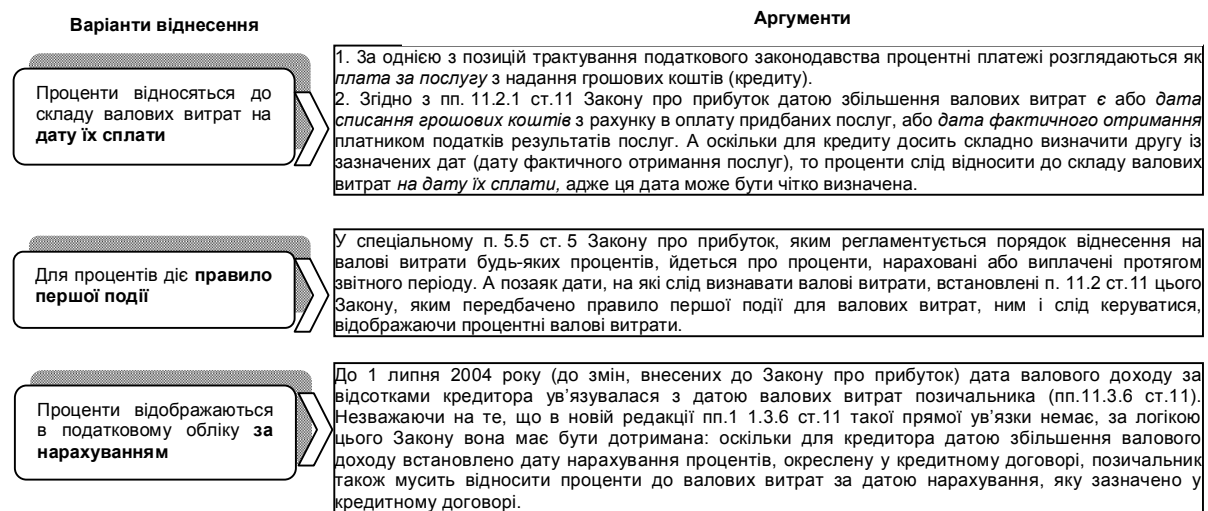

Рис. 4. Варіанти визначення дати валових витрат за нарахованими процентами

Кожен із зазначених варіантів має як переваги, так і недоліки, і досить часто обліковці, маючи вагомні аргументи, вибирають із зазначеного переліку найбільш прийнятний для них варіант. Незважаючи на це, стосовно процентів за фінансовими кредитами оптимальним вибором буде все ж таки ситуація, коли валові витрати

відображаються за датою нарахування, яку зазначено в кредитному договорі.

Щодо аналізу податкового обліку процентних платежів зауважимо, що згідно з пп.3.2.5 ст. 3 Закону про ПДВ виплата процентів за фінансовим кредитом не є об'єктом оподаткування ПДВ [4, с. 188].

Стосовно витрат, пов'язаних з отриманням кредиту (вартість комісії банку, оформлення документів, плата за експертну оцінку предметів застави тощо), то вони потрапляють до валових витрат на підставі пп.5.2.1 ст.5 Закону при прибутку, за однієї умови – зв'язку одержуваного кредиту з господарською діяльністю підприємства. Єдина категорія витрат цієї групи, що має особливий податковий статус – це витрати на страхування як предмета застави, так і відповідальності позичальника перед банком за непогашення кредиту. Ці витрати можуть бути включені до валових витрати у розмірі, що не перевищує 5% валових витрат за звітний податковий період, наростаючим підсумком з початку року [4, с. 188].

Як бачимо, податковий облік фінансових кредитів попри всю нескладність має значну кількість нюансів, а в деяких випадках потребує певних уточнень.

Список використаної літератури:

1. Бухгалтерський учет: Учебник / И.И. Бочкарева, В.А. Бычков и др.; [Под ред. Я.В. Соколова]. – М.: ТК Велби, Изд-во проспект, 2004. – 786 с.;
2. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика: навчально-практичний посібник / Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 536 с.;
3. Голов С.Ф. Фінансовий облік: підручник / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко. – К.: Лібра, 2005. – 976 с.;
4. Губіна І. Фінансово-кредитний облік: від простого до складного [Текст] / І. Губіна // Бухгалтерія: збірник систематизованого законодавства. – 2005. – № 8. – С. 169-190.
5. Губіна І. "Життя в борг": стислий курс виживання (про операції запозичення у вітчизняному законодавстві) [Текст] / І. Губіна // Бухгалтерія: збірник систематизованого законодавства. – 2005. – №8. – С. 134-144.;
6. Денисова К.Г. Финансы предприятий: учеб.-метод. комплекс / К.Г. Денисова, Т.И. Вуколова, А.В. Антонова; Минский ин-т управления. – Мн.: Изд-во МИУ, 2005. – 119 с.;
7. Должанська М.І. Бухгалтерський облік в Україні з використанням П(С)БО [Текст] :навч. посібник / М.І. Должанська, А.М. Должанська. – Л.: Львівський банківський інститут НБУ, 2003. – 491 с.
8. Волинець Л. Нюансы бухгалтерского учета кредитов / Л. Волинець // Экспрес-анализ, 2009. – № 48(726) – С. 15-20.;
9. Пушкур М.С. Кредити та депозити в валюті: обліковуємо правильно / М.С. Пушкар // Все про бухгалтерський облік. – 2008. – № 23. – С. 25-32.;
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання" – [Чинний від 2000-01-31]. – Міністерство фінансів України – № 20.
11. Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): навчальний посібник / В.В. Сопко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

ЗЕЛЕНІНА Олена Олександрівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:
– проблеми бухгалтерського обліку і аналізу позикового капіталу